

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 902.01

Яшна Ольга

кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник відділу історії та археології Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника

yashnaya.olga@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6431-7539

АМФОРИ З РИФЛЕННЯМ ТУЛУБУ ТИПУ «НАБІГАЮЧА ХВИЛЯ» З РОЗКОПОК МАНГУП-КАЛЕ (ПІВДЕННО-ЗАХІДНИЙ КРИМ)¹

У статті проаналізовані амфори з рифленням тулубу типу «набігаюча хвиля» з розкопок Мангуп-Кале: уточнено їх датування, походження, ареал. Зроблені висновки щодо економічної ситуації в Південно-Західному Криму в IV–VII ст.

Ключові слова: Мангуп-Кале, амфори типу LRA 1 Benghazi, IV–VII ст.

Мангуп-Кале – найбільше поселення з групи «печерних міст», розташованих у Південно-Західному Криму (рис. 1, I). Його перші дослідження почалися ще в середині XVIII ст., а планомірні розкопки здійснювалися з середини минулого століття [6, с. 93–94]. Вони дали багаточисленний матеріал, котрий поступово вводиться до наукового обігу. Дана стаття продовжує серію публікацій керамічних знахідок, зокрема, амфор та червонолакового посуду [38, с. 243], аналіз яких може стати джерелом для реконструкції соціально-економічних процесів, що відбувалися на території Південно-Західного Криму в ранньосередньовічний час.

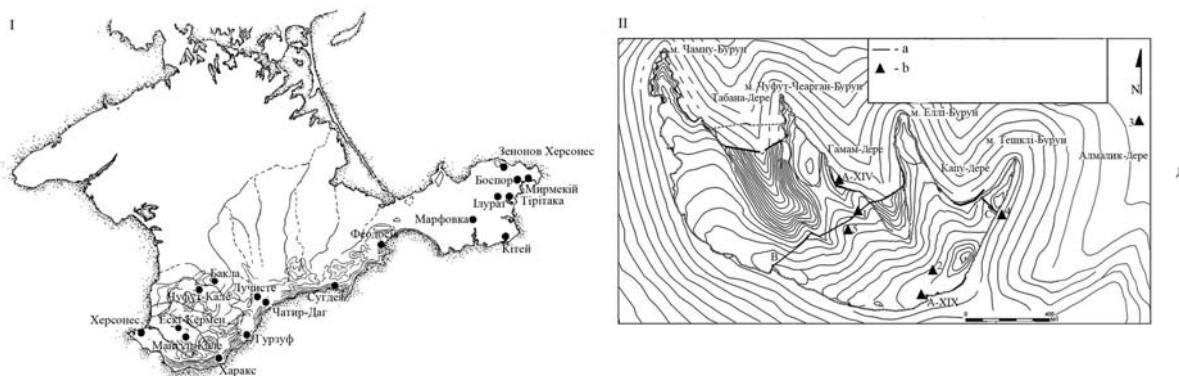


Рис. 1. I – Розташування Мангуп-Кале на карті Криму; II – план плато Мангуп-Кале з позначенням ділянок дослідження.

Умовні позначення: А – головна лінія оборони; В – друга лінія оборони; С – цитадель; а – оборонні стіни; б – об’єкти археологічних досліджень: 1 – Лагерна балка; 2 – церква Св. Костянтина; 3 – могильник в балці Алмалик-Дере; 4 – стратиграфічний розкоп на схилі мису Тешкли-Бурун; 5 – базиліка.

¹ Висловлюю подяку власникові Відкритого листа на розкопки на Мангуп-Кале к.і.н. О.Г. Герцену за можливість використати матеріали розкопок.

Мангуп-Кале є багат шаровим об'єктом: його освоєння почалося в другій половині III ст. та продовжувалось до другої половини XVIII ст. Аналіз писемних та археологічних джерел дозволив виділити наступні періоди в розвитку пам'ятки: пізньоримсько-ранньовізантійський (друга половина III – кінець VIII ст.), хозарський (кінець VIII – середина IX ст.), фемний (середина IX – середина XI ст.), період занепаду (середина XI – початок XIV ст.), феодоритський (XIV – третя чверть XV ст.), турецький (1475 – кінець XVIII ст.) [16, с. 371].

Світлоглиняні амфори з рифленням тулубу типу «*набігаюча хвиля*», які репрезентовані в даній роботі, відображають пізньоримсько-ранньовізантійський період освоєння Мангуп-Кале. Метою цього дослідження є комплексний аналіз посудин. В межах поставленої мети необхідно вирішити наступні задачі: виділити археологічні контексти Мангуп-Кале, де знайдені вироби; уточнити хронологію посудин за допомогою аналогій; описати ареал; визначити роль амфор в торгівельних зв'язках жителів поселення.

Амфори були виявлені в 36 археологічних контекстах, де вони становили 9,9% археологічно цілих форм та фрагментів (1737 екземплярів) всієї тарної кераміки (17495 екземплярів). Комплекси розташовані на ділянках жилої та господарчої забудови в районах церкви Св. Костянтина та в Лагерній балці, розкопах у розколинні Демір-Капу на південному схилі плато та на південно-східному схилі мису Тешклі-Бурун, в могильнику в балці Алмалик-Дере (рис. 1, II). Археологічні контексти, їх датування, та кількість амфор, що були в них знайдені, представлені в таблиці 1. Оцінюючи комплекси, слід сказати, що один із них відноситься до закритих² (шар зруйнування споруди – №19), вісім – до відкритих³ (шари, що утворилися як результат природних процесів ґрунтоутворення та життєдіяльності – №№1, 2, 18, 21–23, 26, 35), двадцять сім – до умовно закритих⁴ (одночасні заповнення господарчих ям, нівелювальні засипи, пограбовані могили – №3–17, 20, 24, 25, 27–34, 36). Дані контексти є найбільш показовими для досягнення поставлених мети та завдань.

Світлоглиняні амфори з рифленням тулубу типу «*набігаюча хвиля*» відносяться до типу В II за К. Томасом [76, р. 91], типів XIII та XIV за класифікацією Г. Кузманова [24, с. 17–18, обр. 1, XIIIa, б], типу 10 за А. Радулеску [68, р. 108–110, pl. XI, XII, 1, 1a], типу VIII за К. Скорпаном [73, 277–278, fig. 12, 1, 2, 3], типів 164–167 і 169 за М. Эглофом [50, р. 112, pl. 57, 4, р. 113, pl. 57, 8, 9], форми 82 за М. Белтран Лорисом [41, р. 174, lamina LXX, 897], типу 9 за А. Якобсоном [37, с. 14, рис. 2, 6, 3, 8, 9], типу LRA 1 Benghazi [71, р. 212–216, fig. 91]⁵, типу П.1 за Б. Беттгером [45, р. 45–47, taf. 11, d, 22], типу LIII за С. Кіей [61, р. 268–271, 278, fig. 116–120], типу 7 за класифікацією амфор Драндського храму [35, с. 197, 198, рис. 2, 7], типу I за Ю. Вороновим і О. Бгажбою [4, с. 71, рис. 20, 2–7, 9, 23, 1, 7, 8, 10, 24, 1–6, 8, 10–16, 25, 1–9, 12–21, 27, 56], класу 44 за Д. Пікоком і Д. Вільямсом [66, р. 186–187], признаку 5 за А. Сазановим [25, с. 44, рис. 1, 5], типів 5 і 21 за Дж. Хейсом [57, р. 64, fig. 47, р. 69, fig. 49, 193–194], типу XXI за Л. Бьєлаяц [42, р. 72–76, fig. XXV].

Амфори із рифленням тулубу типу «*набігаюча хвиля*» дослідники ділили на варіанти, базуючись на морфологічних особливостях. Дж. Райлі виділив два типи посудин LRA 1 и LRA 1a, які відрізняються висотою. Вироби LRA 1a на відміну від LRA 1 меншого розміру (біля 48 см) і з'явилися, за спостереженнями дослідника, в VI ст. Цілі екземпляри посудин відомі в Цесареї в середині VII ст. [71, р. 212–216]. Г. Кузманов

² Ізольовані комплекси, в які всі предмети попали в результаті одноразової дії, при цьому дані речі використовували в один час.

³ Комплекси, в які предмети помістили в різні проміжки часу в результаті ряду подій, моментів.

⁴ Комплекси, в які артефакти, що могли використовуватися в різний час, попали в результаті одномоментної дії.

⁵ В історіографії для визначення амфор з рифленням тулуба типу «*набігаюча хвиля*» прийнято використовувати класифікацію амфор Бенгазі, опубліковану Дж. Райлі у 1979 р. [71, р. 212–216].

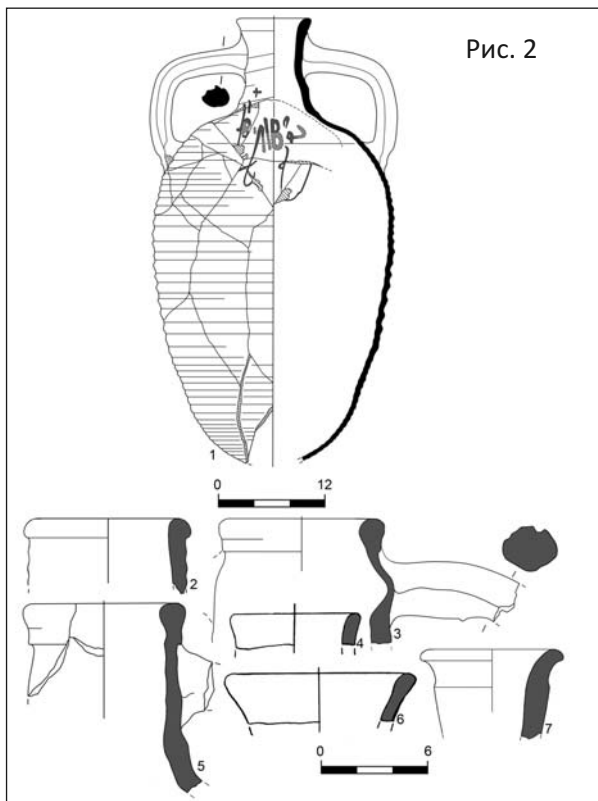


Рис. 2



Рис. 3

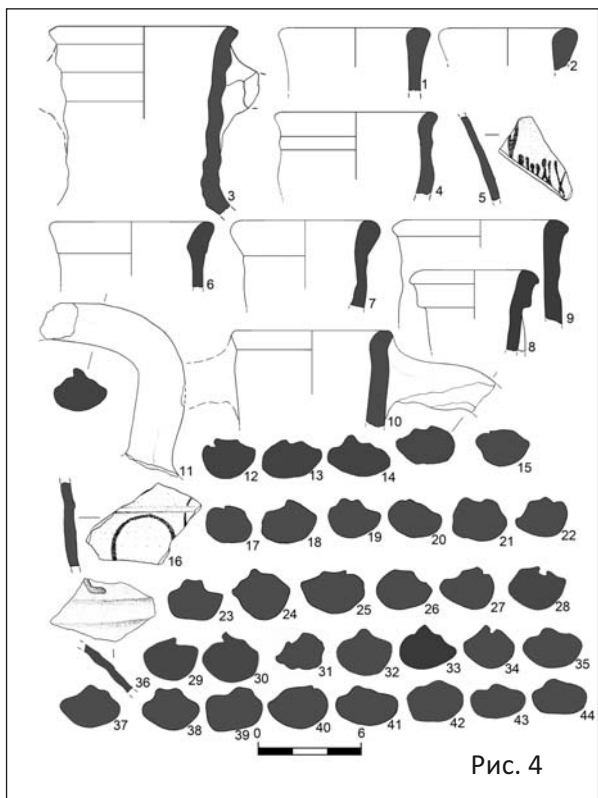


Рис. 4

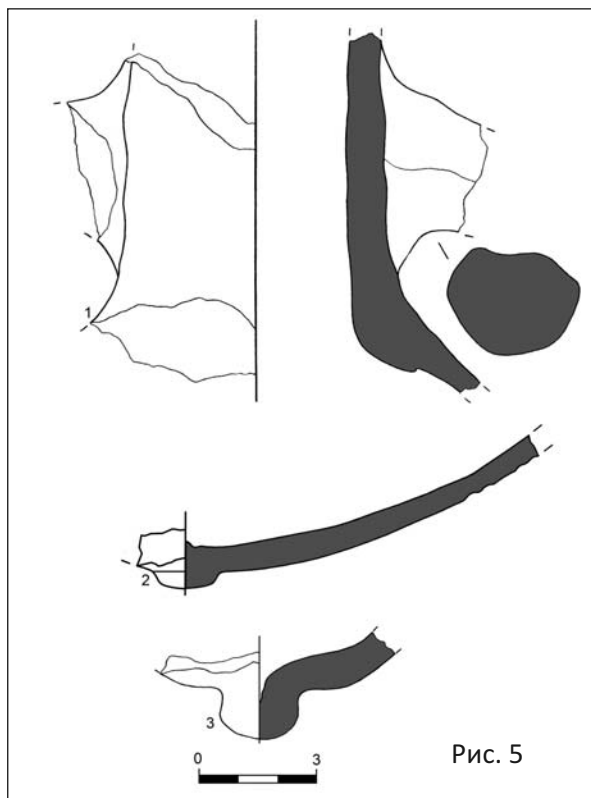


Рис. 5

Рис. 2. Фрагменти амфор з рифленням тулубу типу «набігаюча хвиля» з розкопок Мангуп-Кале (LRA 1 Benghazi): 1 – контекст №13, 2 – №1; 3, 5 – №9; 4 – №23; 6 – №24; 7 – №30.

Рис. 3. Фрагменти амфор з рифленням тулубу типу «набігаюча хвиля» з розкопок Мангуп-Кале (LRA 1 Benghazi): 1 – контекст №9; 2 – №15; 3, 5 – №7; 4 – №22.

Рис. 4. Фрагменти амфор з рифленням тулубу типу «набігаюча хвиля» з розкопок Мангуп-Кале (LRA 1 Benghazi): 1 – контекст №8; 2, 15 – №17; 3 – №18; 4 – №20; 5, 16–20 – №22; 6–14 – №36; 21, 22 – №1; 23–26 – №9; 27 – №2; 28 – №10; 29, 30, 36 – №15; 31 – №18; 32 – №27; 33 – №34; 34, 35 – №31; 37 – №32; 38–41 – №30; 42, 43 – №28; 44 – №29.

Рис. 5. Фрагменти амфор з рифленням тулубу типу «набігаюча хвиля» з розкопок Мангуп-Кале (LRA 1 Benghazi): 1 – контекст №17; 2 – №9; 3 – №32.

поділив амфори на два варіанти: з яйцеподібним тулубом, висотою 35 см і циліндричним тулубом, висотою 45–55 см [24, с. 17–18, обр. 1, XIIIa, XIIIб]. С. Кіей виокремив чотири варіанти (A, B, C, D) [61, р. 268–271, 278. fig. 116–120]. Однак в його поділі, на наш погляд, відсутня єдина система: в одних випадках варіанти виділені за різницею у формі вінець і тулуба, в інших – за розміром посудин і характером рифлення корпусу. А. Сазанов виділив 9 типів амфор, попередньо поділивши на типи та варіанти вінця (4 типи), ручки (9 типів), денця (3 типи), тулуби (за характером рифлення поверхні – 2 типи). Дані типи він датував по-різному в межах останньої треті IV – другої/третьої чверті VI ст. [26, с. 52–57]. Відмітимо, що настільки дрібна класифікація амфор з рифленням тулубу типу «*набігаюча хвиля*» не зовсім коректна, адже аналогії, що навів автор, та комплекси, на які він посилався для підтвердження хронології того чи іншого типу, нечисленні і вимагають уточнення дати. Дж. Хейс серед амфор Сарачан (Константинополь) виділив тип 5, який на думку автора, відповідав посудинам LRA 1 Benghazi, і тип 21, який був імітацією типу 5, що з'явилася в середині VII ст. Посудини, що імітували амфори типу LRA 1, мали еліпсоїдний тулуб та більш рідкі, розмірені боріздки на корпусі [57, р. 64, 69, fig. 47, 49, 193, 194]. А. Опайц поділив посудини на 6 типів (A–F), в котрих описав варіанти, базуючись на морфологічних відмінностях. Відзначимо, що автор включив в класифікацію не тільки амфори LRA 1 та їх передбачувані прототиби, але також посудини, які інші дослідники вважали імітаціями [64, р. 8–10]. М. Еглоф виділив амфори в типи 164–167, 169, в яких, за твердженням автора, тип 169 був раннім варіантом (кінець IV – початок VI ст.) типу 164 і відрізнявся вузькими вінцями (від 4,4–5,8 см), циліндричним горлом, яйцеподібним тулубом, округлим денцем з виступом. Сосуди типу 164 (початок VI – кінець VII ст.) відрізнялись широкими вінцями (від 8 до 11 см), циліндричним горлом, еліпсоїдним тулубом, округлим денцем [50, р. 112–113, pl. 57, 4, 58, 2]. Не зважаючи на те, що М. Еглоф при описанні посудин типів 165–167 не говорив про їх схожість з амфорами типу 164, судячи з малюнків, вони були варіантами або скоріше імітаціями LRA 1, які відрізнялись меншою висотою [50, р. 112, pl. 57, 5–7]. А. Смокотина вперше виявила так звані понтійські імітації амфор, що описуються. Дослідниця помітила, що черепок фрагментів, які морфологічно схожі на частини посудин LRA 1, аналогічний до амфор типу V за Антоною, які, ймовірно, виготовлялися в причорноморському регіоні [74, р. 129–130]. Відзначимо, що в комплексах, які навела дослідниця, знайдено 3 профільних фрагмента імітацій LRA 1, цілі форми не присутні, тому не можна говорити про масове виробництво цих посудин. Крім того, виробничі центри, які виготовляли амфори типу V за Антоною, так і не були знайдені, а їх ймовірне виробництво в Малій Азії лише припущення.

Найбільш показовою, на наш погляд, є класифікація Д. П'єрі, котрий поділив амфори LRA 1 Benghazi на варіанти A, B, C [67, р. 98–99, fig. 2, LRA 1A, LRA 1B, LRA 1C]. Його типологія є продовженням класифікації М. Еглофа (варіант B – тип 164, варіант C – типи 165–167). Цією класифікацією, доповненою нашими спостереженнями, ми будемо користуватися при описанні амфор LRA 1.

Таким чином, посудини типу LRA 1 Benghazi поділяються на 3 варіанти. Амфори варіанту LRA 1A відрізняються вузькими відігнутими округлими вінцями (діаметр 4–7 см), вузьким циліндричним горлом, яйцеподібним тулубом з рифленням типу «*набігаюча хвиля*», округлим денцем з виступом. Кручені ручки, овальні в перетині з одним, двома чи трьома гребнями кріпляться відразу під вінцями. Висота посудин – 45–60 см, максимальний діаметр тулуба – 20–36 см.

Амфори варіанту LRA 1B відрізняються більш широкими відігнутими округлими або двійними вінцями (діаметр 8–13 см), циліндричним горлом, еліпсоїдним тулубом

з легким «перехопленням» нижче середини, округлим денцем. Кручені ручки, округлі або овальні в перетині, з невеликими гребнями, кріпляться трохи нижче вінець. Висота виробів – 35–50 см, максимальний діаметр тулуба – 18–30 см.

Амфори варіанту LRA 1C в цілому повторюють форму посудин попереднього варіанту, однак, відрізняються меншими пропорціями. Діаметр вінець – 5–8 см, висота – до 35 см, максимальний діаметр тулуба – до 18 см. Місткість амфор LRA 1 Benghazі коливається від 5 до 27 літрів [64, р. 8–10].

Черепок посудин рожевого (Munsell 2000, 2.5Y 8/4; 7.5YR 8/3–4), червонувато-жовтого (Munsell 2000, 5YR 7/6, 6/6), блідо-коричневого (Munsell 2000, 10YR 7/4), рожево-білого (Munsell 2000, 7.5YR 8/2) кольорів, щільної структури з візуально помітними домішками піроксену, вапняку, піску, серпантину. Поверхня іноді покрита ангобом. На амфори часто нанесені діпінті, виконані червоною фарбою [71, р. 212; 4 с. 71; 66, р. 187; 52, р. 236–243; 26, с. 52; 42, р. 72; 64, р. 8–10; 51, р. 691; 81, р. 53; 22, с. 97–110].

Тривалий час питання щодо місця виробництва амфор LRA 1 Benghazі залишалося відкритим. Їх значне поширення в Єгипті змусило дослідників вважати, що посудини там і випускались [56, р. 116]. Однак, петрографічний аналіз показав, що амфори містять серпантин, який дуже рідко зустрічається в Єгипті [71, р. 213; 66, р. 186–187]. Домішки, що містяться в виробах, поширені в Кілікії, Антіохії, на Кіпрі [71, р. 213; 61, р. 271; 52, р. 236–243]. Дж.-В. Емперор і М. Пікон опублікували 20 печей, де виробляли амфори типу LRA 1 Benghazі. Вони розташовані на узбережжях Лікії, Памфілії, Північної Сирії, Кілікії, Родосі і Кіпрі [52, р. 236–243]. Згодом кількість опублікованих печей, де випалювались амфори, збільшилась. Вони були знайдені в Пафосі (Кіпр) (Demesticha, Michaelides 2001, р. 291, fig. 7, 9, 10), Лесбосі, Евбеї, Антіохії [42, р. 72], Елаїусе Себасте [47, р. 689–700]. Дж. Хейс поставив під сумнів кіпрське походження амфор LRA 1 Benghazі, відмітив, що в продукції місцевих майстерень відсутні характерні для них домішки. Всі кіпрські амфори він вважав імітацією LRA 1 [57, р. 64; 2007, р. 437]. Відзначимо все ж, спостереження Г. Елтона про те, що останні дослідження виявили серпантин в деяких кіпрських групах LRA 1, однак частіше, в них зустрічався піроксен [51, р. 691–692]. Посудини без домішок серпантину дослідники називають імітацією амфор LRA 1. Печі з їх виробництва, як і самі вироби, були знайдені в Єгипті (Олександрія, Келія) [53, р. 154, fig. 3; 55, р. 170, fig. 16], на Кіпрі (Куріон) [58, р. 437, fig. 14, 16], на Криті [83, р. 514, fig. 9].

Дослідники датували амфори IV – початком VII ст. [24, с. 17–18; 52, р. 236], кінцем IV–VII ст. [68, р. 108–110; 73, р. 277–278; 50, р. 112–113], кінцем IV/початком V–VI ст. [37, с. 13–14], кінцем IV – серединою VII ст. [71, р. 212–215], другою половиною IV–VII ст. [42, р. 73], початком V – серединою VII ст. [66, р. 187], першою половиною V – серединою/кінцем VII ст. [61, р. 278; 67, р. 98–99; 81, р. 53], V–VII ст. [57, р. 64], VI–VII ст. [41, р. 174]. А. Сазанов вважав, що вони випускалися з останньої треті IV до другої/третьої чверті VI ст., впродовж кінця VI – першої половини VII ст. вони осіли в комплексах, хоча їх виробництво припинилося [26, с. 57; 27, с. 41].

Амфори типу LRA 1 Benghazі мають широкий ареал. В Південно-Західному Криму посудини знайдені в Херсонесі в археологічних комплексах останньої чверті IV – першої чверті V ст. (шар в районі стіни 30 кварталу VII) [28, с. 228, рис. 3, 12–19], третьої чверті V ст. (II шар контрольного цілика 1958 р. на ділянці античного театру) [21, с. 105, рис. 4, 1–10], останньої чверті V ст. (засип «цистерни в алтарі») [21, с. 106], V–VI ст. (засип цистерни в кварталі XCVII – V–VI ст.) [34, с. 193, рис. 4, 43, 44], другої чверті VI ст. (шар 4 в приміщенні 48 в портовому кварталі 1) [21, с. 108], другої – третьої чверті VI ст. (нівелювальний засип у районі південно-східної ділянки оборонних стін) [21, с. 107, рис. 17, 8, 9, 18, 5, 6], середини – третьої чверті VI ст. (шар 11, штик 3 в

приміщенні 137 портового кварталу 1; субструкція під чотирьохапсидний храм) [21, с. 108, 109], останньої чверті VI ст. (засип колодязя Б у приміщенні V північного берега городища) [21, с. 111, рис. 37, 1], VI ст. (комора №6 при виноробні в XVIII кварталі) [37, с. 13], середини/кінця VI – початку VII ст. (заповнення цистерни Л в XXII кварталі північного берега городища; засип цистерни 1 у приміщенні 4 садиби 1 X кварталу північного району; нівелювальний засип на місці приміщення 62, 62 а-б в портовому районі; 6-й шар заповнення цистерни 2А в VII кварталі; засип колодязя К-1 в приміщенні 51 III кварталу північно-східного району) [21, с. 112–115, рис. 42, 1], першої чверті VII ст. (засип колодязя в I кварталі північно-східного району; шар зруйнування садиби з піфосами в портовому кварталі 2) [21, с. 116–117, рис. 58, 4, 59, 1–3], третьої чверті VII ст. (шар руйнування в першому портовому кварталі в районі XVII куртини) [21, с. 117, рис. 66, 1], останньої чверті – кінця VII ст. (заповнення цистерн Е в XV кварталі і приміщення 9А VIII кварталу північного району; засип підвалу в сусідньому з цистерною приміщенні 6-7а кварталу VIII) [21, с. 118–120, рис. 71, 2, 74, 1–5, 79, 4], середини IX ст. (засип дромоса склепу, на котрому постала стіна Г-Д в західному районі) [22, с. 97–99, рис. 13, 1–3, с. 102, рис. 16, 7]. Амфори виявлені в зеленому шарі Бакли, який Д. Таліс відніс до VII ст. [33, с. 62, рис. 8, 2, 3], а А. Сазанов датував другою/третьою чвертю VI – 70–80 рр. VI ст. [27, с. 41].

В невеликій кількості (близько 1,8–2,0% від всіх амфор) посудини зафіксовані в культурному шарі IV – початку V ст. могильника Нейзац, розташованого в центральній частині кримських передгір'їв [3, с. 188–189, рис. 21, 1–4]. В основі фортеці Алустон, побудованої за правління імператора Юстиніана I (527–565 рр.), були фрагменти виробів типу LRA 1 Benghazi [1, с. 105]. Одна амфора була знайдена у впускній могилі №4 кургану 1 с. Ізобільне разом із деталями геральдичного набору VII ст. [1, с. 97, рис. 35, 21].

На території Східного Криму посудини виявлені в Керчі: Босфорський провулок, заповнення рибозасольних цистерн – кінця IV/початку V – першої половини V ст., середини V ст., кінця V – першої чверті VI ст., другої чверті – середини VI ст. [74, р. 122–129], заповнення господарчої ями №3 – другої половини VI ст. [32, с. 109, рис. 10, 1]. Амфори знайдені в Тірітаці в шарі загибелі споруди №2 на ділянці XXV (другої чверті VI ст.), заповненнях ям №6 (середини V – другої чверті VI ст.) і №87 (другої–третьої чверті VI ст.) [25, с. 98, рис. 7, 4; 28, с. 251, рис. 16, 5, 6, 14; 23, с. 94, рис. 8], у верхньому шарі підлоги приміщення V, що віднесений В. Гайдукевичем до третьої чверті IV ст. [5, с. 120–121, рис. 150, 1], та датований А. Сазановим другою чвертю VI ст. [25, с. 44]. На поселенні Зелений мис посудини виявлені в нівелювальному шарі, підлозі приміщення 11, шарі, що перекривав поверхню двору (другої чверті VI ст.), шарі зруйнування приміщення 4 (кінця другої чверті VI ст.), пухкому попелястому ґрунті (570–580 рр.), шарі зруйнування поселення (кінця VI ст.) [31, с. 174, 177, 181, 185, 188, 195–196, рис. 3, 9, 10, 4, 5, 13–22, 8, 1–7].

Амфори містилися в наступних комплексах поселення Золоте Восточне: шарі загибелі (третьої чверті VI ст.), попелястому шарі і шарі загибелі вежі III (кінця третьої чверті VI ст.) [30, с. 90, 95, 97–98, рис. II, 12, IX, 10, 13, X, 15, 18, 21]. На Іллічівському городищі посудини знайдені в шарі 4 приміщення XXV (570–580 гг.) [29, с. 225, рис. 4, 5]. Вони також виявлені в Кімеріку в 2-му шарі сміттєвих нашарувань під західною куртиною фортеці кінця III–V ст. [20, с. 134]. Фрагменти виробів знаходили в Мирмекій, Фанагорії, Кітеї, Гермонасі [26, с. 51].

Амфори були присутні в пізніх шарах Танаїса: засипах ям 17 та 18 дому А (80-х рр. IV – початку V ст.), шарі 450–460 рр. [2, с. 71, рис. 43, 1, 2; 28, с. 232]. В Абхазії амфори знайдені в шарах Цибіліума VI–VII ст. [4, с. 71, рис. 20, 2–7, 9, 23, 1, 7, 8, 10, 24, 1–6, 8, 10–16, 25, 1–9, 12–21, 27, 56], а також в склепінні Драндського храму і Цандрішської базиліки VI ст. [35, с. 197, 198, рис. 2, 7].

Посудини поширені в західно-понтійському регіоні. Зокрема, в Болгарії, вони знайдені в Кастеле Акра, Одессосі, Анхіало, Созополі, Проватоні, Варні (в археологічних комплексах VI–VII ст.) [36, с. 249, обр. 1, 8, 3], Ятрусі періодів В (60-ті рр. IV ст. – 408 р.), С (408 – перша половина V ст.), D (кінець V–VII ст.) [45, р. 45–47, taf. 11, d, 22], Дичіні (у комплексах 476–480 рр.) [75, р. 371–372, fig. 1–3]. З початку V ст. вони зафіксовані на території Румунії: в Капідаві, Суцидаві, Томісі, Істрії, Топрайкьої, Аегіссусі, Мурігьолі, Халмірісі, Аргамумі [68, р. 108–110, pl. XI, XII, 1, 1a; 73, р. 277–278, fig. 12, 1, 3; 77, р. 134–136, pl. XLI, XLII, 339–343; 65, р. 44–45, 53–59, pl. XVIII; 64, р. 8–10, pl. 5, 2–4].

Амфори типу LRA 1 Benghazi представлені серед рештків корабельної аварії Яссі-Ада початку VII ст. [78, р. 190–201, fig. 1–14]. Посудини присутні серед тарної кераміки кварталу Сарачан (комплекс №30 – початок V–VII ст.) [57, р. 64, fig. 47]. Зображення амфори є на мозаїчній підлозі імператорського палацу Константинополя, побудованого в середині V ст. [81, р. 53, ebyz. 15.4]. На території Малої Азії вони зустрічалися до середини VII ст., зокрема, знайдені в засипу колодязя початку VII ст. в Сардах [70, р. 73, fig. 26, 3.30].

Амфори широко розповсюджені по всьому Середземномор'ю. Вони виявлені в комплексах Карфагену починаючи із другої чверті V ст. [80, р. 165, abb. 5], в Сіді-Кребиці і Токрі в VI – на початку VII ст. [71, р. 212–215]. Посудини типу LRA 1 Benghazi та їхні імітації знайдені в Єгипті [53, р. 154, fig. 3; 55, р. 170, fig. 16]. Цілі екземпляри і фрагменти амфор знайдені в шарах кінця V–VI ст. Афіньської агори [72, р. 115, pl. XII, M333], кінця V – початку VI ст. Іліона [59, р. 121], у дромосі могили першої половини V ст. Керамейкосу⁶ [46, р. 348, 373, abb. 3, 9, taf. 101, 4], шарах кінця IV–VI ст. Аргосу [39, р. 52, 54, fig. 9, 10]. Оригінали амфор типу LRA 1 Benghazi відомі на Кіпрі до середини VII ст., а в VIII ст. продовжували вироблятися місцеві імітації [58, р. 437, 454, fig. 14.4, 14.16; 49, р. 291, fig. 9–10].

Знахідки амфор відомі неподалік від місць їхнього виробництва в Північній Сирії: в Пеллі [82, р. 239, fig. 10, 78] та Антіохії [71, р. 212]. Посудини знайдені в археологічних комплексах другої половини VI – початку VII ст. Йорданії (Хумейма, Джераш) [40, р. 115, fig. 3, 4; 69, р. 142, 150, fig. 12, 1].

У Північно-Західному Середземномор'ї амфори виявлені в Іспанії: у Тарагонні – кінця IV – середині V ст., середини – кінця VI ст. [61, р. 271], Барселоні – V ст. [60, р. 152–153, fig. 3, 1–4], Андалузії – VI–VII ст. [54, р. 120–121]. Вони знайдені у Франції в комплексах V–VI ст. Марселя, Арля, Сент-Мартин-де-Кро, Бокера, Сент-Блеза, Ліона, Нарбонна [43, р. 279, fig. 7, 20, 21; 44, р. 18–21, fig. 1, 2, 3]. Посудини зафіксовані в Італії (Корте Ваніна) [48, р. 356, fig. 5, 1], Португалії (Бракара Огуста) – середини V–VI ст. [62, р. 56, 58, fig. 2, 7, 8], Словенії (Прадлока) [79, р. 522–523, fig. 7, 1–5]. Найпівнічнішою територією, де виявлені амфори, є Великобританія [76, р. 91].

Таким чином, вочевидь, ареал амфор типу LRA 1 Benghazi є великим, а датування широким – від кінця IV / початку V ст. до середини VII ст. Після середини VII ст. продовжували виробляти імітації посудин LRA 1 на Кіпрі, у Північній Сирії, Єгипті, можливо, у Причорномор'ї. Відзначимо, що амфори варіанту LRA 1A з'явилися наприкінці IV/початку V ст., а варіанту LRA 1B – розповсюджені в археологічних комплексах з початку VI ст. Початок виробництва посудин варіанту LRA 1C (або імітацій) важко визначити, адже вони відрізняються від попереднього варіанту лише висотою і відсутністю серпантину в формувальній масі. В зв'язку з цим, за фрагментами важко щось зрозуміти. Цілі форми LRA 1C зафіксовані в комплексах з першої половини VII ст.

Відзначимо, що лабораторні аналізи, а також центри виробництва амфор показали, що основними продуктами, які перевозилися в амфорах типу LRA 1 Benghazi,

⁶ Частина тулубу амфори відсутня, ймовірно, вона використовувалася як погребальна урна [46, р. 348, 373].

були віно, в Антіохії – оливкове масло [71, р. 215; 64, р. 10; 78, р. 190–201]. Діпінті *ko-tyla* і *artabai*, написані на виробках, припускають утримання в них сухих продуктів, таких як зерно [51, р. 691–692].

На Мангуп-Кале посудини типу LRA 1 Benghazі виявлені в археологічних комплексах IV – початку/першої половини V ст. (№21), IV – другої половини VI ст. (№23 – рис. 2, 4)⁷, другої половини IV–VI ст. (№2 – рис. 4, 27), кінця IV–VII ст. (№1 – рис. 2, 2, 4, 21, 22, № 26), IV–X ст. (№35), першої половини V ст. (№№25, 33), V ст. (№7 – рис. 3, 3, 5, №8 – рис. 4, 1, №№11, 20 – рис. 4, 4, №24 – рис. 2, 6), першої половини VI ст. (№4), VI ст. (№№3, 5, 6, 9 – рис. 2, 3, 5 (Варіанти LRA 1B Benghazі), 3, 1 (Варіант LRA 1B/LRA 1C Benghazі), 4, 23–26, 5, 2, № 10 – рис. 4, 28, №№12, 13 – рис. 2, 1 (Варіант LRA 1A Benghazі), №№14, 27 – рис. 4, 32, №28 – рис. 4, 42, 43, №29 – рис. 4, 44, №30 – рис. 2, 7, 4, 38–41, №31 – рис. 4, 34, 35, №32 – рис. 4, 37, 5, 3), другої половини VI ст. (№15 – рис. 3, 2, 4, 29, 30, 36, №19), VI–VII ст. (№16), другої половини VI–VII ст. (№36 – рис. 4, 6–14 (Рис. 4, 8 – варіант LRA 1C Benghazі)), VI – початку IX ст. (№22 – рис. 3, 4 (Варіант LRA 1B Benghazі), 4, 5, 16–20), VI – другої половини IX ст. (№18 – рис. 4, 3, 31), IX ст. (№17 – рис. 4, 2, 15, 45, 1). Фрагмент ручки амфори знайдено в археологічному комплексі №34 (рис. 4, 33) могильника в балці Алмалик-Дере, який не має датування.

Таким чином, амфори типу LRA 1 Benghazі, найвірогідніше, з'явилися на поселенні в V ст. Вино, що перевозилось у посудинах, надходило із Середземномор'я через проливи Дарданели та Босфор в Чорне море, і далі – в портові міста. На Мангуп-Кале товари йшли сухопутними шляхами із Херсону, який був основним посередником торгівлі в Південно-Західному Криму. В V ст. кількість амфор та червонолакової кераміки в комплексах збільшилася, а асортимент посуду урізноманітнівся. Найімовірніше, це пов'язано зі спробою Візантійської імперії налагодити контакт із сусідньою з Херсонесом територією Південно-Західного Криму, яка була населена варварами. Цілком можливо, що держава організовувала торговельні контакти, керуючись перспективою політичних взаємин. Збільшення в комплексах Мангупу VI ст. кількості амфор типу LRA 1 та інших імпортних посудин, які приходили з території Візантії, свідчить про те, що торговельні зв'язки стали масштабнішими. Влада імперії на території Південно-Західного Криму до кінця VII ст. була стабільною, тому вироби типу LRA 1 Benghazі в комплексах знайдені, однак їх кількість зменшилася у зв'язку із припиненням виробництва в середині VII ст.

Джерела та література

1. Айбабин, А.И. (1999). *Этническая история ранневизантийского Крыма*. Симферополь: Дар.
2. Арсеньева, Т.М., Науменко, С.А. (2001). Раскопки Танаиса в центре восточной части городища. *Древности Боспора*, 4, с. 56–124.
3. Власов, В.П., Смокотина, А.В., Храпунов, И.Н. (2011). Культурный слой на могильнике Нейзац. *Исследования могильника Нейзац (под ред. И.Н. Храпунова)*. Симферополь, с. 179–249.
4. Воронов, Ю.Н., Бгажба, О.Х. (1985). Материалы по археологии Цебельды (Итоги исследования Цибилуума в 1978–1983 гг.). Тбилиси: Изд-во «Мецниереба».
5. Гайдукевич, В.Ф. (1952). Раскопки Тиритаки в 1935–1940 гг. *Материалы и исследования по археологии СССР. Боспорские города. Итоги археологических исследований Тиритаки и Мирмекия в 1935–1940 гг. (ред. В. Ф. Гайдукевич, М. И. Максимова)*, 25, Москва: Изд-во АН СССР, с. 45–134.
6. Герцен, А.Г. (1990). Крепостной ансамбль Мангупа. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, I, с. 88–166, 242–271.
7. Герцен, А.Г. (1997). *Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 1996 г.* Архив Крымского филиала ИА НАН Украины, инв. 490.

⁷ Вказівка на рисунок є там, де були знайдені профільні частини, які увійшли до колекції під час розкопок на об'єктах Мангуп-Кале.

8. Герцен, А.Г. (1998). *Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 1997 году*. Архив Крымского филиала ИА НАН Украины, инв. 491.
9. Герцен, А.Г. (2002). *Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 2001 г.* Науковий архів ІА НАН України, інв. 2001/112.
10. Герцен, А.Г. (2004). *Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 2003 г.* Науковий архів ІА НАН України, інв. 2003/161.
11. Герцен, А.Г. (2005). *Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 2004 г.* Науковий архів ІА НАН України, інв. 2004/57.
12. Герцен, А.Г. (2006). *Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 2005 г.* Науковий архів ІА НАН України, інв. 2005/54.
13. Герцен, А.Г. (2008). *Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 2007 году*. Науковий архів ІА НАН України, інв. 2007/54.
14. Герцен, А.Г. (2009). *Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 2008 году*. Науковий архів ІА НАН України, інв. 2008/187.
15. Герцен, А.Г. (2011). *Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 2010 году*. Науковий архів ІА НАН України, інв. 2010/53.
16. Герцен, А.Г., Землякова, А.Ю., Науменко, В.Е., Смокотина, А.В. (2006). Стратиграфические исследования на юго-восточном склоне мыса Тешкли-бурун (к вопросу периодизации Мангупской цитадели). *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, XII: 2, с. 371–494.
17. Герцен, А.Г., Манаев, А.Ю. (2005). Демир-Капу (Укрепление А.ХІХ) в системе оборонительных сооружений Мангупа. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, XI, с. 314–345.
18. Герцен, А.Г., Науменко, В.Е., Негуляев, Е.А., Черныш, С.А. (1995). *Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 1994 году*. Архив Крымского филиала ИА НАН Украины, инв. 366.
19. Герцен, А.Г., Науменко, В.Е., Карлов, С.В., Черныш, С.А. (1996). *Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 1995 г.* Архив Крымского филиала ИА НАН Украины, инв. 306.
20. Голенко, В.К. (2007). *Древний Киммерик и его округа*. Симферополь: Сонат.
21. Голофаст, Л.А. (2001). Стекло ранневизантийского Херсонеса. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, VIII, с. 97–260.
22. Голофаст, Л.А. (2007). Западный район Херсонеса в ранневизантийское время. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, XIII, с. 68–127.
23. Зинько, В.Н., Зинько, А.В. (2008). Тиритака в V–VI вв. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, XIV, с. 91–102.
24. Кузманов, Г. (1973). Типология и хронология на ранновизантийските амфоры (IV–VI в.). *Археология*, 1, с. 14–21.
25. Сазанов, А.В. (1989). О хронологии Боспора ранневизантийского времени. *Советская археология*, 4, с. 41–60.
26. Сазанов, А.В. (1992). Світлоглиняні амфори с рифленням типу набігаючої хвилі (IV–VII ст. н. е.). *Археологія*, 1, с. 51–59.
27. Сазанов, А.В. (1993). О хронологии первой линии Баклинского городища. *История и археология Юго-Западного Крыма*. Симферополь: Таврия, с. 38–49.
28. Сазанов, А.В. (1999). Керамические комплексы Северного Причерноморья второй половины IV–V вв. *Проблемы истории, филологии, культуры*, VII, с. 224–293.
29. Сазанов, А.В. (2000). Керамические комплексы Боспора 570–580 гг. *Древности Боспора*, 3, с. 221–259.
30. Сазанов, А.В., Мокроусов, С.В. (1996). Поселение Золотое Восточное в бухте (Восточный Крым): опыт исследования стратиграфии ранневизантийского времени. *Проблемы истории, филологии, культуры*, I, с. 88–107.
31. Сазанов, А.В., Мокроусов, С.В. (1999). Некоторые предварительные данные о хронологии поселения Зеленый мыс (Восточный Крым). *Проблемы истории, филологии, культуры*, VII, с. 167–223.
32. Смокотина, А.В. (2008). Керамический комплекс второй половины VI в. из раскопок г. Боспора. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, XIV, с. 103–144.
33. Талис, Д.Л. (1982). Керамический комплекс Баклинского городища как источник по этнической истории горного Крыма. *Археологические исследования на юге Восточной Европы: в 2 ч.*, 2, с. 55–68, 114–124.
34. Ушаков, С.В., Дорошко, В.В., Кропотов, С.И., Макаев, И.И., Струкова, Е.В. (2006). Керамический комплекс насыпи цистерны V – VI вв. в ХСVII квартале Херсонеса (предварительная информация). *Херсонесский сборник*, XV, с. 191–216.

35. Хотелашвили, М.К. Якобсон, А.Л. (1984). Византийский храм в с. Дранда (Абхазия). *Византийский временник*, 45, с. 192–206.
36. Чангова, Й. (1959). Средневековни амфори в България. *Известия на археологическия институт*, XXII, с. 243–262.
37. Якобсон, А. Л. (1979). Керамика и керамическое производство средневековой Таврики. Ленинград: Изд-во института археологии АН СССР.
38. Яшная, О.С. (2016). Амфоры типа «Carottes» из раскопок Мангуп-Кале (Юго-Западный Крым). *Stratum Plus: «Круг земной». Рим и варвары*, 4, с. 241–259.
39. Abadie-Reynal C. (1989). Les Amphores Protobyzantines d'Argos (IVe–VIe siècles). *Recherches sur la Ceramique Byzantine: Actes du Colloque 8–10 April 1987 (edite par V. Deroche, J.-M. Spieser)*. *Bulletin de Correspondance Hellenique* Athens–Paris, XVIII, p. 47–56.
40. 'Amr K., Schick R. (2001). The Pottery from Humeima: The Closed Corpus from the Lower Church. *La Cüramique Byzantine et Proto-Islamique en Syrie-Jordanie (IVe–VIIIe siucles apr. J.C.): Actes du colloque tenu a Amman les 3, 4, et 5 dücembre 1994 (ed. E. Villeneuve, P. M. Watson)*. Beirut: Institute Franzais d'Archñologie du Proche Orient, p. 107–128.
41. Beltran Lloris M. (1978). *Ceramica Romana: Tipologia y Clasificacion*. Libros Portico.
42. Bjelajac L. (1996). *Amfore gornjo mezijskog Podunavlja*. Beograd.
43. Bonifay M. (1987). Observations sur les Amphores Tardives a Marseille d'Apres les Fouilles de la Bourse (1980–1984). *Revue Archeologique de Narbonnaise*. Paris: Editions du Centre National de al Recherche Scientifique, p. 269–305.
44. Bonifay M., Villedieu F. (1989). Importations d'Amphores Orientales en Gaule (Ve–VIIe siecle). *Recherches sur la Ceramique Byzantine: Actes du Colloque 8–10 April 1987 (edite par V. Deroche, J.-M. Spieser)*. *Bulletin de Correspondance Hellenique*. Athens–Paris, XVIII, p. 17–46.
45. Böttger B. (1982). Die Gefäßskeramik aus dem Kastel Jatrus. *Jatrus-Krivina*. Berlin, 2, p. 33–148.
46. Böttger B. (1992). Die Keiserzeitlichen und Spätantiken Amphoren aus dem Kerameikos. *Sonderdruck aus den Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts Athenische Abteilung*. Berlin, 107, s. 315–381, 102 taf.
47. Burragato F. Nezza M. DI, Ferrazzoli A. F., Ricci M. (2007). Late Roman 1 Amphora Types produced at Elaïussa Sebaste. *LRSW 2: Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archeology and Archaeometry: in 2 vol (ed. M. Bonifay, J.-C. Treglia)*. Vol. 2. *British Archeological Reports*, 1662, p. 689–700.
48. Corti C. (2005). Anfore e Ceramiche D'Impasto Grezzo dal Sito Corte Vanina (Concordia Sulla Secchia/Modena/Italia): Importazioni e Produzioni Locali Tra Tardoantico e Altomedioevo. *LRSW 1: Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archeology and Archaeometry (ed. J. M. Gurt i Esparraguera, J. Buxeda i Garrigos, M. A. Cau Ontiveros)*. *British Archeological Reports*, 1340, p. 355–367.
49. Demesticha S., Michaelides D. (2001). The Excavation of a Late Roman 1 Amphora Kiln in Paphos. *La Ceramique Byzantine et Proto-Islamique en Syrie-Jordanie (IVe–VIIIe siecles apr. J.-C.): Actes du colloque tenu a Amman les 3, 4 et 5 decembre 1994 (ed. E. Villeneuve, P. M. Watson)*. *Bibliothèque Archeologique et Historique*. Beyrouth, 159, p. 289–296.
50. Egloff M. (1977). Kellia. La Poterie Corte. *Quatre Siecles D'Artisanat et D'Echanges en Basse-Egypte in 2 tome. Recherches Suisses D'Archeologie Copte dirigees par Rodolphe Kasser*, III. Geneve, t. 1, 234 s.; t. 2. 7 tableaux, 121 planche.
51. Elton H. (2005). The Economy of Southern Asia Minor and LR 1 Amphorae. *LRSW 1: Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archeology and Archaeometry (ed. J. M. Gurt i Esparraguera, J. Buxeda i Garrigos, M. A. Cau Ontiveros)*. *British Archeological Reports*, 1340, p. 691–695.
52. Empereur J.-Y., Picon M. (1989). Les regions depro production d'amphores imperials en Mediterranee orientale. *Amfore Romane e Storia Economica: un Decennio di Ricerthe: Atti del colloquio di Siena 22–24 maggio 1986*. Rome, p. 223–248.
53. Engemann J. A. (1992). Propos des Amphores D'Abou Mina. *Cahiers de la Ceramique Egyptienne. Ateliers de Potiers et Productions Ceramiques en Egypte*. Le Caire, p. 153–159.
54. Exposito Alvarez J. A., Bernal Casasola D. (2007). Anforas orientales en el extremo occidente: las importaciones de lr 1 en el sur de Hispania. *LRSW 2: Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archeology and Archaeometry: in 2 vol. (ed. M. Bonifay, J.-C. Treglia)*. *British Arche*.
55. Ghaly H. (1992). Pottery Workshops of Saint-Jeremia (Saqqara) *Cahiers de la Ceramique Egyptienne. Ateliers de Potiers et Productions Ceramiques en Egypte*. Le Caire, p. 161–171.

56. Hayes J. W. (1976). Pottery: Stratified Groups and Typology. *Excavations at Carthage 1975 Conducted by the University of Michigan* (ed. J. H. Humphrey). Ceres Production, p. 47–124.
57. Hayes J. W. (1992). The Pottery. *Excavations at Sarazhane in Istanbul: in 2 volumes*. Princeton: Princeton University Press; Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2.
58. Hayes J. W. (2007). Pottery. *Kourion: Excavations in the Episcopal Precinct* (ed. A. H. S. Megaw). *Dumbarton Oaks Papers*, XXXVIII, p. 435–476.
59. Heath S. (2008). *Roman and Byzantine Pottery at Ilion (Troia)*. New York.
60. Jarrega Dominigues R. (2005). Anforas Tardorromanas Halladas en las Recientes Excavaciones Estratigraficas Efectuadas en el Subsuelo de la Plaza del Rey en Barcelona. *LRSW 1: Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archeology and Archaeometry* (ed. J. M. Gurt i Esparraguera, J. Buxeda i Garrigos, M. A. Cau Ontiveros). *British Archeological Reports*, 1340, p. 151–163.
61. Keay S. J. (1984). Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. A Typology and Economic Study: the Catalan Evidence. *British Archeological Reports*. Oxford, 196, part i, ii.
62. Morais R. (2005). From Oppidvm to Dives Bracara: the City Trade through the Amphorae. *LRSW 1: Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archeology and Archaeometry* (ed. J. M. Gurt i Esparraguera, J. Buxeda i Garrigos, M. A. Cau Ontiveros). *British Archeological Reports*, 1340, p. 55–67.
63. Munsell Soil Color Charts (2000). New-York.
64. OpařA. (2004). Local and imported ceramics in Roman province of Scythia (4-th – 6-th centuries AD). Aspects of economic life in the Province of Scythia. *British Archeological Reports*. Oxford: Basingstoke Press, 1274.
65. Opriř I. C. (2003). *Ceramica romana terzie i paleobizantin de la Capidava on contextul descoperirilor de la Dun rea de Jos (sec. IV–VI p.Chr.)*. Bucure t: Editura Enciclopedic .
66. Peacock D. P. S., Williams. D. F. (1986). *Amphorae and Roman economy*. London–New-York: LONGMAN.
67. Pieri, D. (1998). Les Importations d’Amphores Orientales en Gaule Meridionale durant l’Antiquite Tardive et le Haut-Moyen Age (IVe–VIIe siecles apres J.-C.). Typologie, Chronologie et Contenu. *Societe Française d’Etude de la Ceramique Antique en Gaule Actes du Congres d’Istres 21–24 mai 1998*. Bouches-du-Rhone, p. 97–106.
68. Rădulescu A. (1976). Amfore romane i romano-bizantine din Scythia Minor. *Pontica. Acta Musei Tomitani (redactor responsabil A.V. R dulescu)*, IX, p. 99–114, with 12 pls.
69. Rasson A.-M., Seigne J. (1989). Une Citerne Byzantino-Omeyyade sur le Sanctuaire de Zeus. *Jerash Archeological Project 1984–1988: Fouilles de Jerash 1984–1988*. Paris, s. 117–151.
70. Rautman M. L. (1996). Two Late Roman Wells at Sardis. *Preliminary Excavation Reports. Sardis, Idalion, and Tell el-Handaqq North*. The Annual of the American Schools of Oriental Research, 53, p. 37–94.
71. Riley J. A. (1979). The Coarse Pottery from Berenice. *Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice)*. Tripoli, II, p. 91–466.
72. Robinson H. S. (1959). Pottery of the Roman Period: Chronology. *The Athenian Agora*. Princeton–New-Jersey: J. L. Augustin Glęckstadt, V.
73. Scorpan C. (1977). Contribution a la connaissance de certains types cęramiques romano-byzantins (IV–VII siecles) dans l’espace Istro-Pontique. *Dacia – Revue d’archeologie et d’histoire ancienne*. Bucarest, XXI, p. 97–269.
74. Smokotina A. V. (2015). The import of LR 1 amphorae into Bosphorus. *PER TERRAM, PER MARE Sea born Trade and the Distribution of Roman Amphorae in the Mediterranean* (ed. by Stella Demesticha). Uppsala, p. 121–136.
75. Swan V. G. (2004). Dichin (Bulgaria) and the Supply of Amphorae to the Lower Danube in the Late Roman-Early Byzantine Period. *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean: Acts of International Colloquium at the Danish Institute at Athens, 26–29 September, 2002* (ed. J. Eiring, J. Lund). *Monographs of the Danish Institute at Athens*. Oxford, 5, p. 371–382.
76. Thomas C. (1959). Imported pottery in the Dark Age Western Britain. *Medieval Archeology*, 3, p. 89–111.
77. Topoleanu F. (2000). Ceramica roman i romano-bizantin de la Halmyris (sec. I–VII d.Ch.). Tulcea.
78. Van Alfen P. (1996). New light on the 7th-c. Yassi-Ada shipwreck: capacities and standard sizes of LRA 1 amphoras. *Journal of Roman Archeology*, 9, p. 189–213.
79. Vidrih Perko V., Źupančič M. (2005). Amphorae in Western Slovenia and in the Northern Istria *LRSW 1: Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archeology and Archaeometry* (ed. J. M. Gurt i Esparraguera, J. Buxeda i Garrigos, M. A. Cau Ontiveros). *British Archeological Reports*, 1340, p. 521–536.

80. Von Rummel P. (2008). Where have all the Vandals gone? Migration, Ansiedlung und Identität der Vandalen im Spiegel archaologischer Quellen aus Nordafrika. *Das Reich der Vandalen und seine (Vor-)Geschichten Herausgegeben* (ed. G. M. Berndt, R. Steinacher). *Forschungen zur Geschichte des Mittelalters*. Wien: Verlag der Österreichische Akademie der Wissenschaften, 13, p. 151–182.

81. Vroom J. (2005) *Byzantine to Modern Pottery in the Aegean: an Introduction and Field Guide*. Bielefeld: Parnassus Press.

82. Watson P. (1992). Change in Foreign and Regional Economic Links with Pella in the 7th Century A.D.: the Ceramic Evidence. *La Syrie de Byzance à l'Islam: VIIe-VIIIe siècles: actes du colloque international 11–15 Septembre 1990* (publiés par P. Canivet et J.-P. Rey-Coquais). Damas: Institut français de Damas, p. 233–248.

83. Yangaki A. (2004–2005). Amphores cretoises: le cas d'Eleutherna, en Crete. *Bulletin de Correspondance Hellenique*. Athens, 128–129.1, p. 503–523.

References

1. Aybabin A. I. (1999). *Etnicheskaya istoriya rannevizantiyskogo Kryma*. Simferopol: Dar. [In Russian].

2. Arsenyeva T. M., Naumenko S. A. (2001). Raskopki Tanaisa v tsentre vostochnoy chasti gorodishcha. *Drevnosti Bospora*, 4, s. 56–124. [In Russian].

3. Vlasov V. P., Smokotina A. V., Khrapunov I. N. (2011). Kulturnyy sloy na mogilnike Neyzats. *Issledovaniya mogilnika Neyzats (pod red. I. N. Khrapunova)*. Simferopol, s. 179–249. [In Russian].

4. Voronov Yu. N., Bgazhba O. Kh. (1985). *Materialy po arkheologii Tsebeldy (Itogi issledovaniya Tsibiliyuma v 1978–1983 gg.)*. Tbilisi: Izd-vo «Metsniyereba». [In Russian].

5. Gaydukevich V. F. (1952). Raskopki Tiritaki v 1935–1940 gg. *Materialy i issledovaniya po arkheologii SSSR. Bosporskiye goroda. Itogi arkheologicheskikh issledovaniy Tiritaki i Mirmekiya v 1935–1940 gg.* (red. V. F. Gaydukevich, M. I. Maksimova), 25. Moskva: Izd-vo AN SSSR, s. 45–134. [In Russian].

6. Gertsen A. G. (1990). Krepostnoy ansambl Mangupa. *Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii*, I, s. 88–166, 242–271. [In Russian].

7. Gertsen A. G. (1997). *Otchet ob arkheologicheskikh issledovaniyakh Mangupskogo gorodishcha v 1996 g.* Arkhiv Krymskogo filiala IA NAN Ukrainy, inv. 490. [In Russian].

8. Gertsen A. G. (1998). *Otchet ob arkheologicheskikh issledovaniyakh Mangupskogo gorodishcha v 1997 godu.* Arkhiv Krymskogo filiala IA NAN Ukrainy, inv. 491. [In Russian].

9. Gertsen A. G. (2002). *Otchet ob arkheologicheskikh issledovaniyakh Mangupskogo gorodishcha v 2001 g.* Naukoviy arkhiv IA NAN Ukraïni, inv. 2001/112. [In Russian].

10. Gertsen A. G. (2004). *Otchet ob arkheologicheskikh issledovaniyakh Mangupskogo gorodishcha v 2003 g.* Naukoviy arkhiv IA NAN Ukraïni, inv. 2003/161. [In Russian].

11. Gertsen A. G. (2005). *Otchet ob arkheologicheskikh issledovaniyakh Mangupskogo gorodishcha v 2004 g.* Naukoviy arkhiv IA NAN Ukraïni, inv. 2004/57. [In Russian].

12. Gertsen A. G. (2006). *Otchet ob arkheologicheskikh issledovaniyakh Mangupskogo gorodishcha v 2005 g.* Naukoviy arkhiv IA NAN Ukraïni, inv. 2005/54. [In Russian].

13. Gertsen A. G. (2008). *Otchet ob arkheologicheskikh issledovaniyakh Mangupskogo gorodishcha v 2007 godu.* Naukoviy arkhiv IA NAN Ukraïni, inv. 2007/54. [In Russian].

14. Gertsen A. G. (2009). *Otchet ob arkheologicheskikh issledovaniyakh Mangupskogo gorodishcha v 2008 godu.* Naukoviy arkhiv IA NAN Ukraïni, inv. 2008/187. [In Russian].

15. Gertsen A. G. (2011). *Otchet ob arkheologicheskikh issledovaniyakh Mangupskogo gorodishcha v 2010 godu.* Naukoviy arkhiv IA NAN Ukraïni, inv. 2010/53. [In Russian].

16. Gertsen A. G., Zemlyakova A. Yu., Naumenko V. E., Smokotina A. V. (2006). Stratigraficheskiye issledovaniya na yugo-vostochnom sklone mysy Teshkli-burun (k voprosu periodizatsii Mangupskoy tsitadeli). *Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii*, XII: 2, s. 371–494. [In Russian].

17. Gertsen A. G., Manayev A. Yu. (2005). Demir-Kapu (Ukrepleniye A.XIX) v sisteme oboronitelnykh sooruzheniy Mangupa. *Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii*, XI, s. 314–345. [In Russian].

18. Gertsen A. G., Naumenko V. E., Negulyayev E. A., Chernysh S. A. (1995). *Otchet ob arkheologicheskikh issledovaniyakh Mangupskogo gorodishcha v 1994 godu.* Arkhiv Krymskogo filiala IA NAN Ukrainy, inv. 366. [In Russian].

19. Gertsen A. G., Naumenko V. E., Karlov S. V., Chernysh S. A. (1996). *Otchet ob arkheologicheskikh issledovaniyakh Mangupskogo gorodishcha v 1995 g.* Arkhiv Krymskogo filiala IA NAN Ukrainy, inv. 306. [In Russian].

20. Golenko V. K. (2007). *Drevniy Kimmerik i ego okruga*. Simferopol: Sonat. [In Russian].
21. Golofast L. A. (2001). Steklo rannevizantiyskogo Khersonesa. *Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii*, VIII, s. 97–260. [In Russian].
22. Golofast L. A. (2007). Zapadnyy rayon Khersonesa v rannevizantiyskoye vremya *Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii*, XIII, s. 68–127. [In Russian].
23. Zinko V. N., Zinko A. V. (2008). Tiritaka v V–VI vv. *Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii*, XIV, s. 91–102. [In Russian].
24. Kuzmanov G. (1973). Tipologiya i khronologiya na rannovizantiyskite amfory (IV–VI v.). *Arkheologiya*, 1, s. 14–21. [In Russian].
25. Sazanov A. V. (1989). O khronologii Bospora rannevizantiyskogo vremeni. *Sovetskaya arkheologiya*, 4, s. 41–60. [In Russian].
26. Sazanov A. V. (1992). Svitloglinyani amfori s riflennym tipu nabigayuchoi khvili (IV–VII st. n. e.). *Arkheologiya*, 1, s. 51–59. [In Russian].
27. Sazanov A. V. (1993). O khronologii pervoy linii Baklinskogo gorodishcha. *Istoriya i arkheologiya Yugo-Zapadnogo Kryma*. Simferopol: Tavriya, s. 38–49. [In Russian].
28. Sazanov A. V. (1999). Keramicheskiye komplekсы Severnogo Prichernomoria vtoroy poloviny IV–V vv. *Problemy istorii, filologii, kultury*, VII, s. 224–293. [In Russian].
29. Sazanov A. V. (2000). Keramicheskiye komplekсы Bospora 570–580 gg. *Drevnosti Bospora*, 3, s. 221–259. [In Russian].
30. Sazanov A. V., Mokrousov S. V. (1996). Poseleniye Zolotoye Vostochnoye v bukhte (Vostochnyy Krym): opyt issledovaniya stratigrafii rannevizantiyskogo vremeni. *Problemy istorii, filologii, kultury*, I, s. 88–107. [In Russian].
31. Sazanov A. V., Mokrousov S. V. (1999). Nekotoryye predvaritelnyye dannyye o khronologii poseleniya Zelenyy mys (Vostochnyy Krym). *Problemy istorii, filologii, kultury*, VII, s. 167–223. [In Russian].
32. Smokotina A. V. (2008). Keramicheskiy kompleks vtoroy poloviny VI v. iz raskopok g. Bospora. *Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii*, XIV, s. 103–144. [In Russian].
33. Talis D. L. (1982). Keramicheskiy kompleks Baklinskogo gorodishcha kak istochnik po etnicheskoy istorii gornogo Kryma. *Arkheologicheskiye issledovaniya na yuge Vostochnoy Evropy: v 2 ch.*, 2, s. 55–68, 114–124. [In Russian].
34. Ushakov S. V., Doroshko V. V., Kropotov S. I., Makayev I. I., Strukova E. V. (2006). Keramicheskiy kompleks zasypi tsisterny V – VI vv. v XCVII kvartale Khersonesa (predvaritelnaya informatsiya). *Khersonesskiy sbornik*, XV, s. 191–216. [In Russian].
35. Khotelashvili M. K., Yakobson A. L. (1984). Vizantiyskiy khram v s. Dranda (Abkhaziya). *Vizantiyskiy vremennik*, 45, s. 192–206. [In Russian].
36. Changova Y. (1959). Srednevekovni amfory v Blgariya. *Izvestiya na arkheologicheskiya institut*, XXII, s. 243–262. [In Russian].
37. Yakobson A. L. (1979). Keramika i keramicheskoye proizvodstvo srednevekovoy Tavriki. Leningrad: Izd-vo instituta arkheologii AN SSSR. [In Russian].
38. Yashnaya O. S. (2016). Amfory tipa «Carottes» iz raskopok Mangup-Kale (Yugo-Zapadnyy Krym). *Stratum Plus: «Krug zemnoy». Rim i varvary*, 4, s. 241–259.

Таблиця 1

Номер та назва контексту	Всього тарної кераміки	Амфор типу LRA I Benghazi	Датування контексту
Археологічні контексти ділянки жилої та господарчої забудови в районі церкви Св. Костянтина:			
Квадрат Г. 4-й шар (2001) [9, с. 18–19].	667	99	Кінець IV–VII ст.
№2. Квадрат Г. Суглинок (2001) [9, с. 18–19].	127	25	Друга половина IV–VI ст.
№3. Квадрат Є-Ж. Господарча яма №12. Заповнення (2003) [10, с. 23].	542	4	Засип містить матеріал IV–VI ст. і був зроблений в VI ст.
№4. Квадрат Н. Господарча яма №27. Заповнення (2004/2005) [11, с. 39; 2006, с. 25].	506	2	Засип містить матеріал IV–VI ст. і був зроблений в першій половині VI ст.
№5. Квадрат М. Господарча яма №28. Заповнення (2004) [11, с. 43].	35	4	Засип містить матеріал IV–VI ст. і був зроблений в VI ст.

№6. Квадрат М. Господарча яма №29. Заповнення (2004) [11, с. 43].	180	7	Засип містить матеріал IV–VI ст. і був зроблений в VI ст.
№7. Квадрат К. Господарча яма №30. Заповнення (2004) [11, с. 35].	93	7	Засип був зроблений на протязі V ст.
№8. Квадрат Є-Ж-Л. Господарча яма №44. Заповнення (2005) [12, с. 28].	125	13	Засип був зроблений на протязі V ст.
№9. Квадрат Ж. Господарча яма №45. Заповнення (2005) [12, с. 28–29].	624	182	Засип містить матеріал IV–VI ст. і був зроблений в VI ст.
№10. Квадрат Л. Господарча яма №47. Заповнення (2005) [12, с. 29].	120	9	Засип містить матеріал IV–VI ст. і був зроблений в VI ст.
№11. Квадрат М. Господарча яма №48. Заповнення (2005) [12, с. 29].	115	7	Засип містить матеріал IV–V ст. і був зроблений в V ст.
№12. Квадрат І-З. Господарча яма №59. Заповнення (2005) [12, с. 33].	124	7	Засип містить матеріал IV–VI ст. і був зроблений в VI ст.
№13. Квадрат Ж. Господарча яма №63. Заповнення (2005) [12, с. 34].	202	16	Засип містить матеріал IV–VI ст. і був зроблений в VI ст.
№14. Квадрат І-З. Господарча яма №64. Заповнення (2005) [12, с. 34].	105	8	Засип містить матеріал IV–VII ст. і був зроблений в VI ст.
№15. Квадрат І-З. Господарча яма №66. Заповнення (2005) [12, с. 34–35].	353	56	Засип був зроблений в VI ст., можливо, в другій його половині
№16. Квадрат Н. Господарча яма №68. Заповнення (2005) [12, с. 35].	78	5	Засип містить матеріал IV–VII ст. і був зроблений в VI–VII ст.
№17. Квадрат М. Лакуна в центральній частині. Заповнення (2004) [11, с. 42].	234	39	Засип був зроблений в IX ст.
Археологічні контексти ділянки жилогі та господарчої забудови у верхів'ях			Лагерної балки:
№18. Розкоп А-VIII Ділянка Д. 3-й коричневий шар (1994) [18, с. 19–20].	36	3	Шар формувався на протязі VI–другої половини IX ст.
№19. Розкоп А-IX. Коричневий шар зруйнування всередині споруди №2 (1994) [18, с. 25].	125	8	Друга половина VI ст.
№20. Розкоп А-IX–А-X. Споруда №2. Підлога (1995) [19, с. 44–45].	346	14	V ст.
№21. Розкоп А-IX. 4-й шар під розвалом стін споруди №2 (1995) [19, с. 44–45].	117	5	IV–початок/перша половина V ст.
№22. Розкоп А-XIII 3-й шар (1996) [7, с. 30–34].	5552	687	VI – початок IX ст.
№23. Розкоп А-XIII 4-й шар (1996) [7, с. 34–35].	779	74	IV – друга половина VI ст.
№24. Розкоп А-XIII. Господарча яма в північному куті. Заповнення (1996) [7, с. 35].	204	25	Засип був зроблений в V ст.
№25. Розкоп А-XIV. Квадрат 2. Господарча яма у північно-західній брівки. Заповнення (1997) [8, с. 18].	98	5	Початок/перша половина V ст.
№26. Розкоп XV. 4-й шар (селевий нанос) (2007) [13, с. 36].	967	30	Шар формувався на протязі кінця IV – кінця VI/VII ст.
Археологічні контексти розкопу в розколіні Демір-Капу (укріплення А.XIX):			
№27. 3 шар (2002) [17, с. 318–320, 328].	248	32	Засип містить матеріал IV–VI ст. і був вочевидь зроблений в VI ст.
№28. 4 шар (2002) [17, с. 320–322, 328].	213	27	Засип містить матеріал IV–VI ст. і був, вочевидь, зроблений в VI ст.
№29. 6 шар (2002) [17, с. 323, 328].	308	18	Засип містить матеріал IV–VI ст. і був, вочевидь, зроблений в VI ст.
№30. 7 шар (2002–2003) [17, с. 323–324, 328].	787	55	Засип містить матеріал III–VI ст. і був, вочевидь, зроблений в VI ст.
№31. 8 шар (2002–2003) [17, с. 325–326, 328].	1209	14	Засип містить матеріал III–VI ст. і був, вочевидь, зроблений в VI ст.
№32. 9 шар (заповнення ями) (2002–2003) [17, с. 324–325, 328].	561	41	Засип містить матеріал III–VI ст. і був, вочевидь, зроблений в VI ст.
№33. 10 шар (заповнення ями в суглинку) (2002–2003) [17, с. 326–327].	50	6	Засип містить матеріал другої половини III–V ст., а наявність амфор типів Е за Шеловим і LRA 1 Benghazi дозволяє віднести його до V ст., вочевидь, до першої його половини.

Археологічні контексти могильника в балці Алмалик-Дере:			
№34. Підбійна могила №40 (2008) [14, с. 50–51].	2	1	Могила пограбована в старовину, тому вузького датування не має.
Інші археологічні комплекси Мангуп-Кале:			
№35. Стратиграфічний розкоп з тильного боку оборонної стіни А.XIV (Головна лінія оборони). Квадрат 2. 4-й шар (2010) [15, с. 32–34].	136	21	Шар накопився в результаті природних процесів ґрунтоутворення впродовж IV–X ст.
№36. Стратиграфічний розкоп на південно-східному схилі мису Тешклі-Бурун. Квадрат А. 5-й шар (1998) [16, с. 421–426].	1527	181	Друга половина VI–VII ст.
Всього	17495	1737	

Yashna Olha

AMPHORAE WITH THE CORRUGATION OF THE BODY BY THE TYPE OF «ONCOMING WAVE» FROM THE EXCAVATIONS OF MANGUP-KALE (THE SOUTHERN-WESTERN CRIMEA)

The article analyzes amphorae with the corrugation of the body by the type of «oncoming wave» (LRA 1 Benghazi) from the excavations of Mangup-Kale. There were specified their variants, dating, areal. Vessels were found in 36 archaeological contexts, where they accounted 9.9% of archaeologically whole forms and fragments (1,737 copies) of all container pottery. Contexts containing amphorae are classified as closed (1), conditionally closed (28) and open (8). Amphorae were divided by D. Pieri into three variants according to their morphological features. Vessels production centers were found on the coasts of Lycia, Pamphylia, Northern Syria, Cilicia, Rhodes, Cyprus. Researchers have identified several imitations of amphorae that were produced in Egypt, Crete, and, presumably, in the Black Sea region. The products are widely spreaded: the finds are known on the territory of the Crimea, on the Don, in Abkhazia, Asia Minor, North Africa, the Mediterranean, the Western Pontic region. The most northern territory where the vessels had been found was the United Kingdom. Correlation of the complexes allowed dating amphorae from the end of the forth / beginning of the fifth century until the middle of the seventh century. After the middle of the seventh century there were continued to produce the imitations of the vessels. On Mangup-Kale amphorae appeared in the fifth century. The wine that was transported in the vessels came from the Mediterranean through the straits into the Black Sea, and further into the port cities. On Mangup-Kale the goods went by land routes from Chersoneses, which was the main mediator in trade in the South-Western Crimea.

Key words: Mangup-Kale, amphorae LRA 1 Benghazi, forth–seventh century.